

Адилбекова Н.О., Унал А.

ЗАМАНБАП КЫРГЫЗ ҮЙ-БҮЛӨНҮН КӨЗ КАРАШТАРЫНЫН АНАЛИЗИ

Адилбекова Н.О., Унал А.

АНАЛИЗ ВЗГЛЯДОВ СОВРЕМЕННОЙ КЫРГЫЗСКОЙ СЕМЬИ

N.O. Adilbekova, A. Unal

ANALYSIS OF THE MODERN KYRGYZ FAMILY VIEWS

УДК: 316.654/392 (575.2)

Бул макалада Кыргыз Республикасынын ааламдашуу шарттарындагы заманбап үй-бүлө көз караштары жана андагы негизги маселелер жөнүндө маалымат берилди. Үй-бүлөнүн азыркы абалы жана келечеги тууралуу ой-жүгүртүүлөр талкуу темаларынын бири болуп эсептелет. Турмуш куруу, жубайлардын ортосундагы гармония жана келишпестиктер ачык, даана айтылып, аларды чечүү жолдору сунушталды.

Негизги сөздөр: заманбап үй-бүлө, коом, нике, жубай, аял, эркек, идеология, көйгөйлөр.

В статье рассматриваются взгляды и основные проблемы современной кыргызской семьи в условиях глобализации Кыргызской Республики. Рассуждение о нынешнем положении и будущей семьи считается одной из тем дискуссии. Четко представлены гармония и разногласия между парами и предложены пути их решения.

Ключевые слова: современная семья, общество, брак, супруг, женщина, мужчина, идеология, проблемы.

The article discusses the views and main problems of the modern kyrgyz family in the context of globalization of the Kyrgyz Republic. Current situation and the future of the family is considered is being one of the topics of discussion. Harmony and disagreement between pairs are clearly presented and suggested ways of their solution.

Key words: modern family, society, marriage, spouse, woman, man, ideology, problems.

Азыркы учурда үй-бүлө маселелери дүйнө жүзүндө социология, педагогика, психология, антропология, биология сыяктуу илимдин тармактарында ар тараптуу изилдөөгө алынып жатканы да толук мыйзам ченемдүүлүккө ээ болууда. Анткени, кандай гана коом жана социалдык түзүлүш болсун үй-бүлө алардын турпатын, абалын, келечегин аныктайт. Ошондуктан коомдордун бекем болушу үчүн үй-бүлө өзгөчө мааниге ээ. Үй-бүлөнүн түзүлүшүнөн жана милдеттеринен коомдордо кризистер пайда болгон. Ушундан улам коомдордун материалдык жана руханий бейкуттугу үчүн коомдогу үй-бүлөнүн бекем структурага жана функцияга ээ болушу керек. Үй-бүлө институту бир гана аял жана эркектин юридикалык жактан нике кыюу акты болбостон, ошол эле учурда үйлөнүүгө бүтүм чыгарган жаштардын коом алдында адамдык, адеп-ахлактык, социалдык, улуттук, тарыхый баалуулуктар боюнча жоопкерчиликтерди алгандыгын да билдирет. Ар дайым өзгөрүп жана толукталып турган дүйнөлүк тарых, коомдук түзүлүштү өзгөрүүлөргө дуушар кылууда. Бул өзгөрүүлөрдөн үй-бүлө жана үй-бүлө түшүнүгү

өз үлүшүн алууда. Коомдун пайдубалы жана адамдын калыптанышында тийгизген таасиринен сырткары үй-бүлөдөгү өзгөрүүлөр адамдарга түздөн-түз таасирин тийгизет. Үй-бүлөгө байланыштуу жүргүзүлгөн изилдөөлөр коом үчүн эң маанилүү тагдыр чечээр жыйынтыктар алып келүүдө.

Кыргыз коомунун үй-бүлөлүк түзүлүшү жана үй-бүлө куруу боюнча атайын арналган илимий эмгек дээрлик жокко эсе болсо да, алардын ички үй-бүлөлүк мамилелеринде, күнүмдүк турмуш тиричилигинде колдонулган салттык жүрүм-турум эрежелери көптөгөн этнограф, фолькорист, антропологдордун көңүлүн буруп, алардын эмгектеринде чагылдырылып келген. Кыргыз үй-бүлөсү жана нике боюнча илимий эмгектердин башында Р.Ачылова, А.Элебаева, Т.Шайдуллаева, А.Карасаева, Г.Ибраева, М.А.Карыбаев, Б.Г.Тугельбаев, А.Шайылдаева сыяктуу окумуштуулар турат. Кыргыз үй-бүлөсүн ар тараптан изилдеген С.Абрамзон, В.Бартольд, В.Радлов, А.Унал, М.Эдиловалардын эмгектери өзгөчө орунду ээлешкен. К.И. Антипина, С.Жумагулов, Л.Сыдыкова сыяктуу окумуштуулардын эмгектери көрүнүктүү орундарга татыктуу.

Азыркы учурда социалдык жана экономикалык проблемалардан сырткары улуттук идеологиянын иштелип чыгышы, жаш муундардын тарбияланышы, алардын билим алышы, жыныстык проблемалар сыяктуу көптөгөн маселелер пайда болду. Айрыкча жаштардын арасында улуттук баалуулуктар четке кагылып, унутулуп бара жаткан мезгилде батыш маданиятынын билим берүүсүнө шайкештик иш-чаралары менен катар жактыруу процесси тез арада күчтөнүп жатат. Бул болуп жаткан процесстин баштапкы себептери катары дүйнөлүк маданияттын таасири, урбанизация жана миграцияны көрсөтсө болот. Тарыхый процесс боюнча кыргыз үй-бүлөсүнүн түзүлүшү, иш-чаралары, нике жана баалуулуктары боюнча кээ бир жаңылануу иштерине карабастан, үй-бүлө негизги түшүнүктөрүн улантып жана сактап кала алган. Салттуу түшүнүк канчалык денгээлде сакталгандыгы жана жаңычыл түшүнүк кандай өзгөрүүлөрдү жараткандыгы, заманбаптуулугу айтылган азыркы учурдагы кыргыз үй-бүлөсүнүн түзүлүшү жана нике кубулушуна токтолуп, бул өзгөрүүлөр жаатында изилдөөлөрдү жүргүзүп, бул жаатта сунуштарды киргизүү керек.

Үй-бүлө сөзүнүн мааниси өз ара муктаж болуу, бири-бирине тирек-жөлөк болуу жана ишенүү деген-

ди түшүндүрөт. Айрыкча үй-бүлө дегенде бир турак жайдын же баш калкалоо жайынын элеси келет. Үй-бүлөнүн социологиялык маанисин толук караганда күйөөсү-аялы, балдар жана жакын туугандардан түзүлгөн уюмду түшүнөбүз. Коом жактан алсак, үй-бүлө системанын өзөгү, данеги жана түпкү пайдубалы болуп эсептелет. Бул болбогондо муундардын уланышы жөнүндө кеп кылуу орунсуз болуп калат. Үй-бүлөдө адам баласы инсандык жактан калыптанат. Ошол эле учурда анын мүнөзүнүн бир бөлүгү болгон дин, адеп-ахлак, тил, маданият да үй-бүлөнүн ичинде тарбияланат. Бул касиети үчүн үй-бүлөнү билим берүүчү институт деп атасак да болот. Үй-бүлөдө алынган билим оңойлук менен унутулбайт. Кантсе да ал ар түрдүү жолдор менен өзүн көрсөтөт. Үй-бүлө бул тамчынын деңизге жасаган саякаты. Үй-бүлөдө алынган билимдер жана жосундар адамдын жашоосун жакшыртат же тескерисинче начарлатат, тактап айтканда конкреттүү индивидден бардык коомго жайылат. Үй-бүлөдөгү бардык проблемалар же тескерисинче позитивдүү окуялар коомдун бардык чөйрөлөрүнө таралып, таасир берет. Ошондой эле коомдогу ар кандай өзгөрүүлөр, идеологиялык түзүлүш, экономикалык жана адеп-ахлактык өзгөрүүлөр, ден-соолук жана зыянга учуроолор үй-бүлөгө өз таасирин тийгизет.

Коомдук өзгөрүү менен бирге үй-бүлө түзүлүшү дагы өзгөргөн. Мында үй-бүлө түзүлүшүн өзгөрүүгө дуушар кылган бир катар факторлор көңүлгө алынышы зарыл. Үй-бүлө түзүлүшү 1950-жылдардан кийин өтө тез өзгөрүү процессине учураган. Өзгөчө айыл-чарбасынын механизациялашы менен чоң үй-бүлө түрүнөн чакан үй-бүлө түрүнө карай өзгөрүү башталган. Шаарларга көчүүнүн күчөшү жана шаардык жашоо образы алып келген базар экономикасына таандык кыйынчылыктар, социалдык коопсуздук мүмкүнчүлүктөрүнүн коомдук түрдүү тармактарында жайылышы, массалык маалымат каражаттарынын коомго индивидуалдык жана социалдык базисте маданий жактан таасир кылышы, кыздардын билим берүү мүмкүнчүлүктөрүн интенсивдүү колдонушу, аялдардын кызматтык жашоого киришүүсү менен үй-бүлөдөгү мамилелердин башка багытка бурулушу, үйлөнүү жашынын жана ыкмасынын өзгөрүшү, үй-бүлөнү пландоо ыкмаларынын кеңири колдонулушу, экономикалык көз карандысыздык түшүнүгүнүн күчөшү менен үй-бүлө ичиндеги өзүмчүл жүрүм-турумдун өсүшү жана салттуу коомдогу улуу адамдарга болгон сый-урматтын азайышы, үй-бүлөнүн коомдун өзгөрүшү менен барабар өзгөрүшүнө таасир кылган маанилүү фактор болуп саналат. Коомдун экономикалык, социалдык, саясий, маданий өзгөрүүлөрү жогоруда айтылган факторлордун күч алышына мүмкүнчүлүк берет. Үй-бүлө өзүнүн кызматы аркылуу коом менен байланышта болот.

Үй-бүлөнүн кызматтары коомдун социалдык-экономикалык шарттарына жана тарыхый тереңдигине тыгыз байланыштуу. Ошондуктан окумуштуулар бүгүнкү күнгө чейин үй-бүлөнүн кызматтары

боюнча жалпы ой-пикирге келишпей, ар түрдүү көз караштарын билдиришкен [Харчев, 1970:24; Васильева, 1975:57]. Үй-бүлөнүн коомдогу ордун жана маанисин анын жоопкерчиликтери жана кызматтары аныктайт. Бүгүнкү күндө кыргыз коому үй-бүлөнүн кайсы кызматтарына көңүл бурганын аныктоо үчүн сурамжылоодо “сиздин оюнузча үй-бүлө кандай институт болуп саналат?” түрүндөгү суроо узатылган. Жооптордун бөлүнүшү төмөндөгүдөй орун алган: 26,1% -биологиялык (тукумду жаңылоо-улоо); 10,8% -маданий (улуттук баалуулуктарга ээ болуу); 7,3% - экономикалык (өндүрүштөгү салымы); 25,2% - билим берүү (баланын билимин өстүрүү); 20,2% - социалдык (коомдун уячасы жана бирдиктүү кылып кармаган күч); 7,7% - диний; 2,7% - психологиялык-эмоциялык кызматтарга ээ болгондугу билдирилген. Кыргыз коому үй-бүлөнүн кызматтары боюнча биринчи катарга тукум улоону камсыз кылган биологиялык функцияны, экинчи орунга балага билим, таалим-тарбия берүү кызматын койгон. Үчүнчү орунга үй-бүлөнүн ынтымакты жана биримдикти камсыз кылган социалдык күч болуу кызматы жайгашкан. Жыйынтыктап айтканда, кыргыз үй-бүлөсү тукумдун уланышын камсыз кылган, баланын тарбиясында өзгөчө орунга ээ болгон, социалдык ынтымакты жууруган күч катары алдыбызга чыгат.

Нике кыйылгандан кийин жубайлар ким менен жана кайда жашаганга мажбур боло турганы приоритеттүү маселе болуп саналат. Турмуш кургандан кийин ким менен жашоо маселесинде айылдарда салттуу тенденциялар сакталып, шаарларда болсо заманбап турмуш түшүнүктөрү өкүм сүргөнү белгилүү болууда.

Салттуу кыргыз үй-бүлөсүндө үйлөнгөн уул башында келинди атанын үйүнө алып келет, бир аз убакыт өткөндөн кийин, иниси үйлөнгөндө, агасы энчисин алып бөлүнүп кетет. Же болбосо, үй-бүлө ынтымак сакталбаган кезде жаштар башка үйгө көчүп кетишет. Үй-бүлөнүн материалдык шарты жакшы болсо, жаңы баш кошкон жаштар дароо өз үйүнө көчүп жашап кетиши ыктымал. Бүгүнкү кыргыз үй-бүлөлөрү эң оболу күйөөнүн ата-энесинин жанында жашап, кийинчерээк өзүнчө бөлүнөт, ошондой эле учурдун талабына ылайык дароо өз алдынча башка үйдө жашайт. Айылдарда жаштар көбүнесе күйөөнүн ата-энеси менен чогуу жашашса, акыркы маалдарда дароо өз алдынча бөлүнүп кетүү тенденциясы байкалууда. Шаар аймактарында жаштар дароо өз алдынча башка үйгө бөлүнүп жашоосу кеңири жайылган ыкма болуп калган. Өз алдынча жашоо канчалык экономикалык жыргалчылыктын жана тынчтыктын белгиси болсо дагы, бул жагдай үй-бүлөлүк мамилелерде жана ынтымагында бир катар маселелердин жаралышына себеп болушу да мүмкүн. Кайын энелер менен келиндердин тил табышпагандыгы илгертен бери дайыма эле болуп келген көрүнүш болсо дагы, бүгүнкү күндөгүдөй өтө курч болгон эмес. Эки тарап бири-бирин катуу таарынтып албоо үчүн эки бөлөк

түндүк астында жашаганды тандоо дурус деп саналат. Илгерки мезгилде өз алдынча үйгө бөлүнүү салт менен коштолсо, бүгүнкү күндө, элдин көбүнүн экономикалык абалдары жакшы болбогондугуна карабастан, жаштар өздөрүн эркинирээк алып жүрүү жана пикир келишпестиктердин алдын алуу үчүн өз алдынча башка үйдө жашаганды артык көрүшөт. Буга байланыштуу турмуш кургандан кийин ким менен жашоо маселесин тактоо үчүн экономикалык, социалдык, психологиялык, руханий көрсөткүчтөрдүн жардамы менен үй-бүлө мамилелери боюнча терең изилдөө жүргүзүп, кырдаалга диагноз коюу жана маселенин чечүү жолдорун сунуштоо учурдун талабы бойдон калууда.

Кыргыз үй-бүлөсүндө эркектин, атанын милдети классикалык мааниде үйдүн тышкы иштеринин министри болуу катары аныкталат. Үйдүн материалдык кирешесине эң биринчи даражада жооптуу болгону шексиз. Мыйзамдар боюнча көптөгөн жылдар боюу ата үй-бүлөнүн башчысы катары белгиленген. Мунун моралдык мааниси да болгон. Бир жерде ырыскы болушу үчүн ал жерде иерархиялык тартип катуу сакталышы керек. Бир коомдо чечим чыгаруу үчүн натыйжада кимдир бирөө жетекчиликти колуна алышы зарыл. Мындай болбосо, ал жердин чыр-чатактары көп чыгып, ыркы кетип калат. Эненин милдети ички иштер министрлигинин милдеттери сыяктуу. Үйдүн ички тартибине биринчи даражада анын жооптуу болушу салттуу кыргыз үй-бүлө түзүлүшүнүн көрсөткүчү болуп саналат. Бүткүл дүйнөдө болгондой кыргыз үй-бүлө ичиндеги баарлашууда ролдор бири-бири менен аралашып кетүүдө. Социалдык турмуш шарттарынын татаалдашы, үйдө ким болсо бардыгынын жан багуу менен алек болушу илимий жактан караганда үй-бүлө институтун туңгуюкка камоодо. Адам жалгыз өзү же үй-бүлөсү менен бирге кээде бардык нерсени унутуп, күнүн куткаруу менен өзүн жоготуп кетүүдө. Бүгүнкү күндө кыргыз үй-бүлөсүндөгү негативдин көбү түздө-түз үй-бүлөдөгү кадыр-баркка байланыштырууга болот. Кадыр-барктын кимдин колунда болгону билинбеген үй-бүлөдө өскөн бала толук кандуу жоопкерчиликке ээ болушпайт. Кыргыз үй-бүлөлөрүндө акыркы жылдары ажырашуулардын жана жалгыз камкорчусу болгон үй-бүлөлөрдүн көбөйүшү, калктын иштөө үчүн чет өлкөлөргө кетиши бул процессти

татаалдаштырган эң негизги факторлор болуп саналат. Айрыкча никесиз балдардын көбөйүшү кадыр-барктын жоктугунун эң башкы көрсөткүчү. Бүгүнкү кыргыз үй-бүлөсүндө аял статусу күн өткөн сайын өзгөрүп, күндөн-күнгө жандуу, жигердүү болуп, иштөөгө умтулууда, ал түгүл эркектин да ролдорун аткарганын айтуу мүмкүн. Шаарларда эне өкүм жүргүзгөн “матриархалдык үй-бүлөлөр” күн өткөн сайын кеңири жайылып баратканы байкалууда.

Күчтүү жана саламаттуу үй-бүлө институтун куруу үчүн бул багытта укуктук ченемдерди жана мыйзамдарды иштеп чыгуу жана үй-бүлө кодексин коомдун кызыкчылыгына жараша түзүү, заманбап мыйзамдарды, үрп-адат жана каада-салттар менен шайкеш келтирүү ылазым. Элдин жана мамлекеттин пайдубалы-үй-бүлө. Өзүбүз үй-бүлөбүздү түптөп, балдарыбызга туура багыт көргөзүп, балдарыбыздын да үй-бүлө куруп, өнүп, өсүшүн каалайбыз. Мамлекетибиздин жана элибиздин дагы көптөгөн кылымдар жашашы үчүн эң биринчи үй-бүлө маданиятыбызды өркүндөтүп, өстүрүп, сактап калышыбыз керек.

Адабияттар:

1. Абдыкалыков О. Национальный статический комитет Кыргызской Республики. / Кыргызстан в цифрах. - Бишкек, 2017.
2. Кожоназарова Ы.М. Социально-философский анализ проблемы молодежи / Республиканский научно-теоретический журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана», №3. - Бишкек, 2017. - С. 183-185.
3. Маматжанова Ф.К. Мир женщины и мужчины // Республиканский научно-теоретический журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана», №2. - Бишкек, 2015. - С. 187-189.
4. Андреева Т.В. Семейная психология. - СПб.: «Речь», 2004. - 244 с.
5. Антонов А.И. Жизнедеятельность семьи: тенденции и проблемы. - М.: Наука, 1990. - 128 с.
6. Карыева А.К. Характерные особенности просвещения кыргызов / Республиканский научно-теоретический журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана», №2. - Бишкек, 2017. - С. 103-107.
7. Али Унал Үй-бүлө маселелери социологиянын күзгүсүндө. - Бишкек, 2015.
8. Исаев К. Жаңы кыргызстанда адам жана үй-бүлө маселелери. // М.Р. Рыскулбеков атындагы кыргыз экономикалык унив. кабарлары. - 2012. - №3(22). - 58-62-66.

Рецензент: д.пед.н., профессор Алимбеков А.